

NAUČNI SKUP
BOŠNJACI U HERCEGOVINI
KROZ HISTORIJU

MOSTAR, 14.5.2018.

ZBORNİK RADOVA

BOŠNJAČKA ZAJEDNICA KULTURE
PREPOROD
GRADSKO DRUŠTVO MOSTAR

NAUČNI SKUP
„BOŠNJACI U HERCEGOVINI KROZ HISTORIJU “
ZBORNİK RADOVA

Izdavač: Bošnjačka zajednica kulture “Preporod” Gradsko društvo Mostar

Za izdavača: mr. Haris Omerika
mr. sc. Džafer Alić

Urednik: mr. Haris Omerika

Redakcija: doc.dr. Almir Marić, doc.dr. Faruk Taslidža,
doc.dr. Irma Marić

Sekretar redakcije: Harun Kurtović

Lektura: Fatima Trbonja, MA; Amila Mahmić, prof. bosanskog jezika i književnosti

DTP: Edin Džihó

Štampa: IC štamparija Mostar

Tiraž: 300

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(497.6=163.4*3)(063)(082)
821.163.4(497.6).09(063)(082)

NAUČNI skup Bošnjaci u Hercegovini kroz historiju (2018 ; Mostar)
Zbornik radova / Naučni skup Bošnjaci u Hercegovini kroz historiju,
Mostar, 14.5.2018. - Mostar : BZK Preporod - Gradsko društvo Mostar,
2019. - 263 str. ; 24 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-814-16-7

COBISS.BH-ID 27067654

NAUČNI SKUP
“BOŠNJACI U HERCEGOVINI
KROZ HISTORIJU”

MOSTAR, 14.5.2018.

ZBORNİK RADOVA

Mostar, 2019.

SADRŽAJ

Doc.dr. Faruk Taslidža	
O ratnim stradanjima hercegovačkih muslimana (Bošnjaka) u XVII stoljeću7	
Dr.sc. Sedad Bešlija	
Kadiluk Imotski u 17. stoljeću 17	
Dr.sc. Ibrahim Kajan	
Komadina i Džabić. Antipodi koji su oblikovali Pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju..... 45	
Dr.sci. Adnan Velagić	
Bošnjaci u Hercegovini 1941/1942. Kojim putem? 67	
Dr.sc. Dženita Sarač Rujanac	
Afirmacija nacionalnog identiteta Bošnjaka u raspravama Avde Hume i Salima Čerića početkom 1970-ih godina 95	
Mr.sc. Alen Zečević	
Uloga Teufika Velagića u procesima kulturnog i političkog organiziranja i afirmacije Bošnjaka 119	
Mr.sc. Zilha Mastalić - Košuta	
Uloga i djelovanje Ratnog predsjedništva opštine Mostar u dijelu Mostara pod opsadom 1993. godine..... 133	
Prof.dr. Ismet Bušatlić	
Cvijetići - jedna trebinjska porodica na razmeđu vjekova 165	
Prof.dr. Safet Sarić	
Poetsko-estetska podloga Bašagićeva <i>Mevluda</i> 177	
Prof.dr. Elbisa Ustamujić, prof. emeritus	
Doprinos Abdurahmana Nametka historiji bošnjačke književnosti..... 183	
Prof.dr. Sanjin Kodrić	
Afirmacija pismenosti i književnosti bosanskog srednjovjekovlja i utemeljenje bosniističke medievalistike u istraživanjima Maka Dizdara..... 193	

Prof.dr. Vedad Spahić	
Pjesništvo Osmana Đikića u tranzicijsko-kulturnom kontekstu bošnjačke književnosti austrougarskog perioda.....	219
Doc.dr. Irma Marić	
O knjizi Osmana Nurija Hadžića <i>Muhammed a.s. i Kur'an – osvrt na historiju islamske kulture</i>	231
Doc.dr. Lejla Žujo - Marić	
Književna prezentacija Mostara u odabranoj prozi bošnjačkih pisaca	237
Mr.sc. Nusret Omerika	
Hercegovačke uspavanke - vjerovanje u magijsku moć riječi.....	249

Prof.dr. Vedad Spahić

Filozofski fakultet u Tuzli

vedad.spahic@bih.net.ba

PJESNIŠTVO OSMANA ĐIKIĆA U TRANZICIJSKO-KULTURNOM KONTEKSTU BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI AUSTROUGARSKOG PERIODA

Sažetak: Rad predstavlja prolegomenu za razumijevanje 'poetike kulture' u periodu tranzicije bošnjačke književnosti iz oralno-folklornog i orijentalskog razdoblja njene povijesti ka moderno zasnovanim literarnim praksama kojima se ona u punom kapacitetu involvira u književne tokove južnoslavenske interliterarne zajednice i šire evropske horizonte. Fokus je pri tome na pjesniku i djelu koje je paradigmatično za tranzicijski kontekst obilježen snažnim tendencijama, otporima i sukobljavanjima suprotstavljenih koncepata nacionalizacije i evropeizacije bosanskih muslimana. Vehementni budničarski glas Osmana Đikića utoliko je priličan specifičnim društvenim okolnostima i vremenu povijesno dalekosežnog ogledanja konkurentnih nacionalnih ideologija koje su pretendovale na uspjeh u procesu nacionaliziranja, te uglavnom obeshrabrujućih rezultata koje su sva tri tabora na tom planu postizali. Đikićevo pjesništvo može poslužiti kao ogledni materijal diskontinuiteta sa orijentalnom poetičkom tradicijom. Kao pojavni vid svojevrsnog kompleksa inferiornosti u odnosu na formativno 'popunjenije' nacionalne književne povijesti, teza o kontinuitetu forsirana je, primjerice, precjenjivanjem suspektnih rekurencija divanske poezije u pjesništvu Safvet-bega Bašagića i Muse Ćazima Ćatića. Đikićev knjiško-okcidentalni orijentalizam i gomilanje turskih leksema u pjesmama nisu u narativ o kontinuitetu bili involvirani jer su i oni najskloniji mistifikacijama po prilici uviđali da to stihotvorstvo sa divanskom tradicijom nema ničega zajedničkog. S druge strane, kontinuitet sa domaćom usmenom baštinom (sevdalinkom,

baladom, romansom i epskom pjesmom) ne da nije prekinut već je, na izvjestan način, hipertrofirao, što, premda je tipska crta svih južnoslavenskih književnosti, s obzirom na specifičnosti bošnjačke orature, predstavlja ipak vrijedan doprinos tipologiji romantizma cijele međuknjiževne zajednice.

Ključne riječi: bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost, poezija, austrougarski period, romantizam, tranzicija, (dis)kontinuitet, orijentalizam, južnoslavenska interliterarna zajednica

Uvod

U književnoj historiografiji vlada suglasje da pjesništvo Osmana Đikića odražava i sporadično nadilazi prosjek bošnjačke i bosanskohercegovačke književne produkcije austrougarskog razdoblja. U počecima evropeizacije bošnjačke književnosti, sama po sebi, ta činjenica zavređuje dostojan istraživački tretman. Ali, prije no što se zatečene prosudbe potvrde ili opovrgnu neophodno je temeljitije razmotriti značajke društveno-kulturnog konteksta ukome se pjesnik javio idjelovao.

Osman Đikić je rođen 1879. godine u Mostaru. Snažan srpski kulturno-književni krug, preko kojeg se uključuje u javni i književni život Mostara, utjecat će na njegovo srpsko nacionalno opredjeljenje. Za dezideologiziranu, ili barem svoje ideološki svjesnu, književno-povijesnu epistemu takav Đikićev izbor zanimljiv je u onoj mjeri koliko se političke konjunktore odražavaju u njegovoj poeziji, zapravo u onom njenom dijelu (pjesme političke i patriotske motivacije) gdje se problematiziranje ideološkog supstrata jednostavno ne može izbjeći.

Nič'je nije 'ramazansko maslo'

Nezaobilazno mjesto u općoj slici vremena pripada bošnjačkom pokretu za vjersko-prosvjetnu autonomiju, čija je centrala bila smještena upravo u Mostaru, a politička strategija najbližije korespondirala sa Đikićevom nacional-ideološkom opcijom. U suprotstavljanju austrougarskoj upravi ovaj je masovni pokret, predvođen mostarskim muftijom Ali Fehmijom Džabićem, saveznika pronašao u tadašnjim

političkim prvcima bosanskih Srba. S druge strane, grupa bošnjačkih intelektualaca poznatih kao naprednjaci, u početku se koleba između bošnjaštva i hrvatske nacionalne ideje, da bi se s osnivanjem *Behara* u tom pogledu uznastojala predstaviti neutralnom, nesuprotstavljajući se pri tom (ili ne bar izravno) Džabićevom nacionalno indiferentnom pokretu već samo otvorenim zagovornicima srpstva među Bošnjacima.¹ Po mišljenju Mustafe Imamovića u političkom smislu obje strane imale su sličan koncept, posezale za zajedničkim repertoarom sredstava (među kojima je književnost zauzimala visoko mjesto), ali su se razilazili u metodu i taktici borbe za prava bošnjačkog naroda. Džabićevci su bili za radikalnije poteze, dok su naprednjaci zagovarali postupnost u zahtjevima i ispoljavali lojalnost prema režimu.² U tim je «stranačkim» trvenjima, primjećuje Josip Lešić, sagorijevalo ono književnog talenta što ga je Đikić posjedovao, ne sporeći energičnost, emotivnost i iskrenost njegove pjesničke vokacije.³ Ma koliko sam pojam talenta bio operativno-analitički nepouzdan, nedvojbeno je da politički angažman može biti uzrok gušenja i potiskivanja pjesničke inspiracije, barem u onom smislu kako se Skerlić svojedobno obratio Petru Kočiću: „Ostavite politiku koju može da radi svako, i radite književnost u kojoj ste Vi u vašoj zemlji jedan“, ili kako je Goethe – *si licet parva componere magnis* – pisao povodom njemačkog pjesnika Uhlanda: „Biti član staleške skupštine i živjeti u svakodnevnim trvenjima i uzbuđenjima, nije za nežnu prirodu pesnika. Sa njegovim pevanjem biće svršeno, a to je u izvesnoj meri za žaljenje“.⁴ Izuzimajući neznatnu skupinu istomišljenika, Đikić je, u izvjesnom smislu, ipak bio politički usamljenik.⁵ Za džabićevce

-
- 1 Znakovit je u tom pogledu “Beharov” pamfletski prikaz zajedničke Đikić-Sulejmanpašić-Karabegovićeve pjesničke zbirke *Pobratimstvo*, Beograd 1900. godine, u formi tobožnjeg “pisma uredništvu”, potpisan pseudonomom Vamik, a čiji je autor po prilici Osman Nuri Hadžić. Pogledati: “Behar” 1/1900-01, 17, str. 271.
 - 2 Pogledati šire u: N. Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1980. godine.
 - 3 J. Lešić, Predgovor *Sabranim djelima Osmana Đikića*, Sarajevo 1971. godine, str. 10
 - 4 J. P. Ekerman, *Razgovori sa Geteom*, Kultura, Beograd 1970. godine, str. 35.
 - 5 O outsajderskom karakteru njegova nacionalno-političkog koncepta, čije su šanse za uspjeh u tadašnjoj bošnjačkoj sredini, uprkos spominjanoj taktičkoj bliskosti sa Džabićevim pokretom za vjersko-prosvjetnu autonomiju, bile gotovo bezizgledne, dirljivo svjedoči memoarska bilješke izvjesnog Hasana M. Repca:

je koaliranje sa srpskim elementom bilo taktičkog karaktera, Đikićevo pak srbovanje kao, po svemu sudeći, stvar dubokog i iskrenog ličnog uvjerenja imalo je obilježje strateškog projekta, u koji je vrijedilo uložiti sav fizički i intelektualni kapacitet.

Za opće razumijevanje funkcije književnosti u tom vremenu od prvorazrednog je značaja upravo ta strateška dimenzija. Đikić se u tom pogledu, uprkos stanovitom soliranju, ipak ne vlada donkihотовski. Na historijskoj je pozornici kritični momenat formiranja bošnjačke nacije, koje se u svome početku *mutatis mutandis* odvija po onoj za tzv. male narode karakterističnoj u tri faze (prema češkom književnom historičaru Miroslavu Hrohu) segmentiranoj matrici: U prvoj fazi nacionalna svijest se javlja isključivo kod nekolicine školovanih ljudi, pa možda i autodidakta, koji počinju razmišljati o svom narodu, o njegovim osobenostima i njegovoj prošlosti. U drugoj fazi vodeću ulogu preuzima nešto brojnija skupina, no još u manjini gledajući cjelinu socijalne vertikale, ali ona vodi smišljeniju agitaciju i akciju, osniva časopise, čitaonice, nacionalna kulturna društva. U trećoj fazi javlja se nacionalna svijest kao integralni dio svijesti širokih masa. Utilitarizirana književnost u tim okolnostima nije tek neko pomoćno sredstvo - osobito poezija slovi kao moćno oružje u izgrađivanju ove svijesti. Južnoslavenski romantičarski pjesnik nije samo umjetnik, on je borac prve linije nacionalnog fronta.

Vehementni budničarski glas Osmana Đikića utoliko je priličan specifičnim društvenim okolnostima i vremenu povijesno dalekosežnog ogledanja konkurentnih nacionalnih ideologija koje su pretendovale na uspjeh u procesu nacionaliziranja, te uglavnom obeshrabrujućih rezultata koje su sva tri tabora na tom planu postizali. Pored već anahronog koncepta trokonfesionalnog bošnjaštva (Kalaj će ga sa nenadoknadivim

U Mostaru u takozvanoj kiraethani skupili smo se nekoliko nas dječaka, učenika osnovne škole, okomladog i bujnog Osmana Đikića i on nam govoraše ... Sjećam se, kao da nas i sada gledam, kako upravo gutamo riječi Osmanove, ali i kako smo se svi najedanput stretnuli, kako najedanput pogledasmo i zanemjesmo kad Osman izvede iz svog razlaganja zaključak da smo i mi muslimani Srbi. Osman pokušava nastavi govor, ali ga naše društvo prestade slušati. Uzalud je on nastojao da nekako povрати staro raspoloženje, nije mu pošlo za rukom i mi se uskororasturismo odnjegagotovoineoprostivši se.... Od ovog razgovora s Osmanom svi smo ga se klonili, svi smo ga smatrali ćaurinom i prestali smo ga voljeti. (H. M. Rebac, 1924., Osman Đikić, Vardar (kalendar), 13/1924, str.118-120)

zakašnjenjem, nakon završene nacionalizacije bosanskih pravoslavaca i katolika u Srbi i Hrvate, uzalud reaktuelizirati) i Đikićeva srpstva, u utakmici, već nešto ranije ali uz manje uložene energije, protagoniraju i naprednjaci s hrvatskom nacionalnom idejom. Prema Hrohovoj segmentaciji, to su još uvijek obilježja druge faze nacionalizacije. Đikićeva generacija zapravo i neće doživjeti treću završnu fazu. Ona će se desiti mnogo kasnije, možda tek šezdesetih-sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Nijedna nacionalna ponuda tada neće prevagnuti, a ostat će pisani tragovi, uključujući i književnost, kao svjedočanstvo o jednom turbulentnom i konfuznom vremenu kada niko od spomenutih aktera nije nudio ništa što bi iole ličilo na 'ramazansko maslo'. Razlog tome ipak ponajviše leži u činjenici da u narodu najuticajniji -Džabićev pokret i ullema - ne samo što nisu posjedovali vlastiti ili favorizirali neki od ponuđenih koncepata (taktičko turkofilstvo, i da je težilo tome, nije imalo šansu osoviti se o raspoloživi povijesni i etnički supstrat u pravcu moderne nacionalne konstitucije, premda je u okruženju stvaralo neke pogrešne i štetne predodžbe⁶) nego su ispoljavali indiferenciju ili se, dapače, s prevaziđenih pozicija ummeta i mileta otvoreno opirali novovjekovnim nacionalnim ideologijama⁷, a posljedice i produžno dejstvo takve politike identiteta trajat će duboko u 20. stoljeće,⁸

-
- 6 Đikićeva je lirika djelovala u tom pravcu, smatra Rizvić, "iscrpljujući se na egzotičnosti, koja je u životu i bitnosti muslimanske čitalačke publike zvučala isforsirano, neautentično ... čak lažno i štetno, jer je na srpskoj i hrvatskoj strani pothranjivala predstavu o Bošnjacima kao Turcima" (M. Rizvić, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887-1918*, El-Kalem, Sarajevo 1990. godine, str. 366). Po srijedi je, zapravo, osoben i zanimljiv imagološki fenomen proizvođenja slike drugog (= slike Bošnjaka) u književnom, političkom i historiografskom diskursu naroda s kojima su dijelili životni prostor i status podanika unutar istog kolonijalnog aranžmana. Premda su imagološka istraživanja svojevrсни hit u svijetu ovaj se problem, utisak je, u bosanskohercegovačkoj znanstveno-kritičkoj praksi podvrgava snažnoj retabuizaciji.
- 7 Istina, u tekstu tajnog sporazuma koji su vođe srpskog i muslimanskog pokreta za autonomiju sklopili 1902. u Slavonskom Brodu, džabićevci prihvataju nominaciju «Srbi muslimanske vere», što je, praksa će potvrditi, ipak bio samo taktički ustupak savezništvu. Pogl. Rizvić, M., ibidem 180. U drugim dokumentima Pokreta takva se formulacija više neće naći.
- 8 Banjalučki intelektualac i političar Suljaga Salihagić 1940. godine piše, kao da se za četiri desetljeća u tom pogledu gotovo ništa nije promijenilo, o kolektivnoj oglusi spram pitanja nacionalnog identiteta upozoravajući da, dok druge dvije bosanske zajednice „kriju svoje vjersko obilježje pod nacionalno ime, mi ostajemo s našom

pothranjujući hegemonističke predodžbe o Bošnjacima kao anahronom osmanskome derivatu, kao „amorfnoj, nekultiviranoj i ‘neopredijeljenoj’ masi koja je zakasnila da prođe proces nacionalne i kulturne dijagezeze“.⁹ Respektujući snagu vjerske identifikacije naroda adoptirani model južnoslavenskog folklornog romantizma u bošnjačkoj varijanti, upravo stoga, pored standardnih apsoluta domovine i apsoluta ljubavi, inaugurira i apsolut vjere kao vlastitu idejno-tematsku okosnicu.

Eurocentrični mit o kontinuitetu i bosanski kris-kros *moving*

Utilitarizam nije jedini uzrok skromnih estetskih postignuća bošnjačke književne produkcije tranzicijskog razdoblja. Značajke te književnosti na svim razinama rezultat su njenog definitivnog izlaska iz islamsko-turskog književno-jezičkog okrilja i punog uključenja u južnoslavensku interliterarnu zajednicu. Stvaralaštvo Bošnjaka na orijentalnim jezicima sastavni je dio bogate nadnacionalne diskurzivne prakse tzv. divanske i ljetopisne književnosti, dok neznatna pisana književnost na narodnom jeziku u osmanskome periodu (alhamijado, upotrebne i epistolarne forme) nije formacijski involvirana u neki od širih interliterarnih tokova. Južnoslavenskoj međuknjiževnoj zajednici, u kojoj je do tada interaktivno participirala samo usmenoknjiževnom produkcijom, poslije 1878. godine pridodaje se i svojom pisanom književnošću.¹⁰ Zastupamo mišljenje da je taj prijelaz bio radikalniji no

masom pod vjerskim bajrakom, tako da nas kao vjersku i ‘nacionalno neopredjeljenu grupu’ stalno prikazuju i napadaju“ (S. Salihagić, *Mi bosanskohercegovački muslimani u krilu jugoslovenske zajednice: kratak politički pogled na našu prošlost od najstarijih vremena do danas*, Štamparija Zvonimir Jović i komp., Banja Luka 1940. godine, str. 32).

9 E. Duraković, *Obzori bošnjačke književnosti*, Dobra knjiga, Sarajevo 2012. godine, str. 46.

10 Na prirodnost pojave da u toku povijesnog razvitka nacionalna književnost istodobno bude sastavnica više interliterarnih zajednica ukazuje i Dioniz Đurišin. Štaviše, procesi diferenciranja pojedinih nacionalnih kultura odvijaju se upravo kroz približavanje i udaljavanje između slavenskih i susjednih kultura. Pogledati: D. Đurišin, *Daljnje mogućnosti i perspektive istraživanja međuknjiževnog procesa*, u: *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti IV*, Zagreb 1990. godine, str. 28- 43

što se tvrdi u raspoloživoj literaturi.¹¹ Na entuzijastički način zagovaranu tezu o kontinuitetu treba demistificirati ali i kontekstualizirati unutar gabarita bošnjačkog identitetskog narativa formiranog pod tenzijom višestoljetnog osporavanja, progona i eksterminacije i samim time sklonog posezanju za antikvarnim tipom historijske imaginacije koji podržava osjećaje samopouzdanja i trajanja, a potire osjećaje bačenosti, slučajnosti i izolovanosti. Uporedo s tim validna metodološka agenda istraživački pristup tzv. malim književnostima mora rasteretiti hijerarhijskih presumpcija i svaku tretirati *per se*, kao osebujan i neusporediv trag u vremenu i prostoru, imajući, kada je bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost posrijedi, u vidu njihovu specifičnu dinamiku i kris-kros *moving*, o čemu je pisao i Zdenko Lešić:

„Što se tiče književnosti u Bosni i Hercegovini (...) njena istorija predstavlja višekratnu globalnu promjenu cijelog njenog sistema formi, vrsta i finkcija (...) to prestruktuiranje sistema književnosti utoliko je bilo radikalnije što se odvijalo premještanjem cijele kulture iz jednog u drugi civilizacijski krug. Zato kada se govori o istoriji književnosti Bosne i Hercegovine, mora se imati na umu ne samo evolutivni razvoj iz jedne epohe u drugu već i prostorno pomjeranje iz jednog civilizacijskog kruga u drugi.“¹²

11 Sukladno takvom stavu izbjegavamo i upotrebu južnoslavenskom romantizmu sinonimnog periodizacijskog pojma-*preporodna književnost*, i pribjegavamo, po nama adekvatnijoj, oznaci - *književnost tranzicije*. Napose je u bošnjačkoj situaciji otežano govoriti o preporodu, budući da samo značenje riječi podrazumijeva preporađanje, ponovno rađanje, ne- čeg zamrlog, potisnutog, ali u tradiciji postojećeg (primjerice u hrvatskoj književnosti ilirsko-romantičarska obnova izvjesnih dubrovačko-dalmatinskih jezičkih i književnih tradicija), ili, u još minimalnije postavljenoj teorijskoj koncepciji, kontinualno oživljavanje, udahnjivanje nove energije i poticaja istoj kulturnoj/književnoj matrici. Nakon srednjeg vijeka prvi intenzivniji susret s okcidentalnim književnim tekovinama sve je drugo prije no revival postojeće kulturne matrice. Vrijedi podsjetiti da je i Aleksandar Flaker, prihvatajući oznaku “književnosti narodnog preporoda”, sugerisao da se, kada je o istočnoevropskim književnostima riječ, termin “ne bi smio prevoditi kao ‘renesansa’ i morao bi se obavezno upotrebljavati s atributom ‘narodni’ ili ‘nacionalni’” (A. Flaker, *Stilske formacije*, SNL, Zagreb 1986. godine, str. 67).

12 Z. Lešić, *Pripovjedačka Bosna I*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost – Svjetlost, Sarajevo 1991. godine, str. 102.

Đikićevo pjesništvo može poslužiti kao ogledni materijal diskontinuiteta sa orijentalnom poetičkom tradicijom. Kao pojavni vid svojevrsnog kompleksa inferiornosti u odnosu na formativno 'popunjenije' nacionalne književne povijesti teza o kontinuitetu forsirana je, primjerice, precjenjivanjem suspektnih rekurencija divanske poezije u pjesništvu Safvet-bega Bašagića i Muse Ćazima Ćatića.¹³ Đikićev knjiško-okcidentalni orijentalizam i gomilanje turskih leksema u pjesmama nisu u narativ o kontinuitetu bili involvirani jer su i oni najskloniji mistifikacijama po prilici uviđali da to stihotvorstvo sa divanskom tradicijom nema ničega zajedničkog. S druge strane, kontinuitet sa domaćom usmenom baštinom (sevdalinkom, baladom, romansom i epskom pjesmom) ne da nije prekinut već je, na izvjestan način, hipertrofirano, što, premda je tipska crta svih južnoslavenskih književnosti, s obzirom na specifičnosti bošnjačke orature, predstavlja ipak vrijedan doprinos tipologiji romantizma cijele međuknjiževne zajednice. Prirodni proces aproprijacije okcidentalnih književnih tekovina u manje diferenciranim književnostima, čak i u onim koje su sa tzv. zakonodavnim književnostima kroz povijest imale znatno sadržajnije interliterarne suodnose (npr. hrvatska), nije išao izravno i pravolinijski, iz centra ka periferiji, od prominentnih predstavnika emisione ka najznačajnijim autorima recepcione književnosti, od vrijednosti ka vrijednosti. Odvijao se iz druge, treće ruke, zaobilaznim putevima, najčešće preko podražavalaca («zanatlija»); importovala se lakša i jeftinija roba - napose u književnostima koje po prvi put uspostavljaju kontakt visokog intenziteta na određenoj liniji interliterarnih gibanja.¹⁴ Instruktivna je u tom pogledu, ne samo za hrvatsku književnost, studija Mire Gavrin *Kroatische Übersetzungen und Nachdichtungen deutscher Gedichte zur Zeit des Ilyrismus* (objavljena u Münchenu 1973), koja pokazuje da hrvatski ilirci prevode i kalkuju većinom pjesnike prešućene

13 Pogl. V. Spahić, Islam u Ćatićevoj poeziji, u: *Tekst, kontekst, interpretacija*, Tuzla-Tešanj 1999. godine, str. 104-117

14 Zapravo cijela bošnjačka kultura tranzicijskog perioda "evropeizira" se više akcijom formalnih, izvanjskih, nuzgrednih odlika okcidentalne civilizacije. Držeći u fokusu upravo poeziju o tome piše i Enes Durakoviću Predgovoru *Antologiji bošnjačke poezije XX vijeka*, Alef, Sarajevo 1995. godine, str. 9-14)

i u njemačkim povijestima književnosti. Bošnjačka sredina iz susjednih istojezičnih literatura biva zasuta agresivnom književnom ponudom, koja se uglavnom sastoji od sadržaja podvrnutih ‘dvostrukom pripitomljavanju’ (najprije od podražavalaca u matičnoj književnosti, a potom i u južnoslavenskoj receptivnoj naturalizaciji), dakle, upravo onim što postojeći kulturološki filter može propustiti, ne selektirajući import prema stilsko-formacijskim već vlastitim upotrebnim kriterijima. Pritom je sasvim razumljivo da će u simultanizaciji različitog propusnog materijala pored prosvjetiteljskih, realističkih, pa i modernističkih, dominirati adoptiranja romantičarskih elemenata, najprimjerenijih društvenoj funkciji književnosti u početnoj fazi formiranja nacionalne svijesti.

I danas upotrebljiv Barčev popis opreka evropske i hrvatske romantike može, imajući u vidu i bošnjački književni prinos, poslužiti istraživačkoj svrsi, pa možda i suprotnoj naumu njegova tvorca -umjesto redukcije¹⁵ proširenju samog pojma romantizma. Barac je, podsjećamo, pisao:

„Europskisu romantici gajili kult individualizma. U nas je pak, u doba narodne borbe za održanje, trebalo individualne naklonosti podrediti interesima cjeline. Najčešća je riječ u Iliraca ‘sloga’, a ne ‘Ja’.

Romantika je znatnim dijelom ispunjena osjećanjem melankolije, zasićenosti, pesimizma. U nas je naprotiv pjesnik imao buditi vjeru u našu budućnost, u sreću pojedinca kao plod općenarodne sreće.

U njemačkoj su i francuskoj romantici s naročitom pažnjom slikali ljude koji kidaju okove konvencija, tražeći sloboduljubavi i užitka. Hrvatski je pak preporodni književnik htio u društvu izvršiti određenu etičku ulogu.

15 Pomalo diskvalifikatorsko inzistiranje na redukcionizmu nije usamljena pojava u periodu oslobađanja eksjugoslavenske književnokritičke misli iz stega socijalističkog realizma pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Milan Kašanić, primjerice, tvrdi da je Branko Radičević proigrao ili pogrešno uložio svoj talenat u jedan pokret koji sa pravom evropskom književnošću nije imao nikakve veze. Pogl. M. Kašanić, “Između orla i vuka”, u *Izabrani eseji*, Rad, Beograd 1977. godine, str. 5-29. U tom smislu, umjesto termina koji, primjereno terminološkim standardima svoga vremena, koristi Barac: *evropska romantika* kao opreka hrvatskoj, precizna kontemporarna oznaka bila bi *romantizam visoko diferenciranih evropskih književnosti*.

Njemački su i francuski romantici često i namjerno izazivali obične, građanske ljude. Hrvatski je književnik ilirizma morao naprotiv upotrebljavati sva sredstva, da bi osvojio naklonost građanstva.

Njemački su romantici htjeli ostvariti neke vrste univerzalnu, svjetsku književnost. Hrvatskim je književnicima bilo ponajprije do toga, da kulturno podignu svoj mali, zaostali narod.

Pjesnici europske romantike često su se utapalilisami usebi, kopkajući po najintimnijim kutićima duše i uranjajući u podsvijest. Hrvatski je lirik naprotiv gledao naći glasove koji će odjeknuti u srcima što većega broja njegovih hrvatskih i slavenskih suvremenika.¹⁶

Ka zaključku

Cjelovitija predodžba o fenomenu romantizma unutar južnoslavenske interliterarne zajednice, već smo u stanovitim naznakama o tome progovorili, nije moguća bez uvida u prinos svake njene sastavnice ponaosob. Stoga neposredniji analitičko-interpretativni zahvat u liriku Osmana Đikića, i kada nije u znaku izravnog afirmacijskog ili polemičkog saobraćanja, trebao bi se uobličavati kao vođenje dijaloga s postojećim književnopovijesnim konfiguracijama - među kojima navedena Barčeva samjeravanja ostaju nekako najpoticajnija¹⁷ - a sve pod dubokim uvjerenjem da se slika književnog razdoblja/formacije formira potvrđama iz tekstova različitih literatura, pri čemu dodatni argumenti mogu postati osnovni u osiguravanju uvjerljivijeg i objektivnijeg suda o poetikama pojedinih opusa, pa i cijelih tradicija.

16 A. Barac, *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knjiga I, Književnost ilirizma, JAZU, Zagreb 1954. godine

17 Ovakav sud temeljimo na Barčevu nastojanju da problematiku sagleda dosljednim komparatističkim juktaponiranjem obilježja "centralnog" evropskog i "perifernog" hrvatskog romantizma. Druge, također u osnovi tačne karakterizacije, više teže taksativnom pobranju osobina, kao npr. Živkovićeve. Odrednice srpskog romantizma po Živkoviću su: kult prošlosti, kult narodne poezije i narodnjaštvo uopšte, borba za narodni jezik i književni jezički izraz, rađanje moderne nacionalne svijesti, izrazito razvijeno istorijsko osjećanje, miješanje različitih književnih pravaca i umjetničkih stilova.

Literatura

1. Barac, Antun (1954), *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knjiga I, Književnost ilirizma, JAZU, Zagreb
2. Duraković, Enes (1995), *Predgovor Antologiji bošnjačke poezije XX vijeka*, Alef, Sarajevo
3. Duraković, Enes (2012), *Obzori bošnjačke književnosti*, Dobra knjiga, Sarajevo
4. Đurišin, Dioniz (1990), *Daljnje mogućnosti i perspektive istraživanja međuknjiževnog procesa*, u: *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti IV*, Franjo Grčević, ur., Zavod za znanost o književnosti Zagreb
5. Ekerman, Johan Peter (Johann Peter Eckermann) (1970), *Razgovori sa Geteom*, Kultura, Beograd
6. Flaker, Aleksandar (1986), *Stilske formacije*, SNL, Zagreb
7. Kašanin, Milan (1977), „Između orla i vuka“, u *Izabrani eseji*, Rad, Beograd
8. Lešić, Josip (1971), „Predgovor“, *Sabrana djela Osmana Đikića*, Svjetlost, Sarajevo
9. Lešić, Zdenko (1991) *Pripovjedačka Bosna I*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost – Svjetlost, Sarajevo
10. Rebac, Hasan M. (1924), *Osman Đikić, Vardar* (kalendar), 13/1924
11. Rizvić, Muhsin (1990), *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887-1918*, Sarajevo
12. Salihagić, Suljaga (1940), *Mi bosanskohercegovački muslimani u krilu jugoslovenske zajednice: kratak politički pogled na našu prošlost od najstarijih vremena do danas*, Štamparija Zvonimir Jović i komp., Banja Luka
13. Spahić, Vedad (1999), *Islam u Ćatićevoj poeziji*, u: *Tekst, kontekst, interpretacija*, Grafičar – CKO, Tuzla –Tešanj
14. Vamik (Osman Nuri Hadžić?) (1900), „Pismo uredništvu“, *Behar*, 1/1900-01, 17, str. 271.